

Sygn. akt IV CK 444/04

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 13 stycznia 2005 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jan Górowski (przewodniczący)

SSN Maria Grzelka

SSN Tadeusz Żyznowski (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa B. i J. małżonków G.

przeciwko T. T.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Cywilnej w dniu 13 stycznia 2005 r.,

kasacji pozwanego od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 23 kwietnia 2004 r., sygn. akt I ACa (...),

uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania oraz rozstrzygnięcia o kosztach procesu za instancję kasacyjną.

Uzasadnienie

Oddalając apelację pozwanego T. T. Sąd Apelacyjny podzielił w całości ustalenia Sądu pierwszej instancji, z których wynika, że strony zawarły dnia 15 grudnia 1997 r. w formie aktu notarialnego umowę pożyczki. Dającym pożyczkę w wysokości 36.300 zł do dnia 15 lutego 1998 r. był pozwany T. T. W wypadku niespłacenia pożyczki w tym

terminie oprocentowanie ustalone zostało w wysokości 0,5% dziennie, a powodowie B. i J. małż. G. poddali się egzekucji (art. 777 § 1 pkt 4 k.p.c.). Nadto powodowie, w celu zabezpieczenia tego długu przenieśli na pozwanego prawo użytkowania wieczystego nieruchomości o obszarze 449 m² położonej w P. zabudowanej domem mieszkalnym w stanie surowym, której wartość określona została na 40.000 zł i pozostała ona w posiadaniu powodów do czasu spłaty pożyczki. W rzeczywistości strony uzgodniły, że kwota udzielonej pożyczki wyniesie 30.000 zł, którą pozwany przekazał powodom z ustaleniem terminu zwrotu w jesieni 1998 r. Powodowie zobowiązali się płacić pozwanemu, co dwa miesiące, odsetki według składanego oprocentowania w wysokości 10% od ustalonej kwoty pożyczki za pierwszy miesiąc i doliczonych 10% z pierwszego miesiąca za kolejny miesiąc. W wykonaniu tych ustaleń powodowie dwukrotnie w lutym i czerwcu 1998 r. zapłacili pozwanemu po 6.300 zł, który przedłużył spłatę pożyczki w wysokości 36.300 zł nieoprocentowanej odpowiednio do 15 kwietnia 1998 r. i 15 czerwca 1998 r. Jednakże już w pierwszych dniach czerwca pozwany wezwał powodów do opuszczenia nieruchomości, a powodowie nie zapłacili kolejnej raty oprocentowania. W dniu 23 września 1998 r. pozwany zbył prawo wieczystego użytkowania nieruchomości położonej w P. wraz z budynkiem A. i M. małż. N. za kwotę 110.000 zł. Powodowie dnia 23 września 1998 r. opuścili sporną nieruchomość otrzymując tego samego dnia od pozwanego kwotę 20.000 zł w zamian za złożenie przez nich oświadczenia, że nie zgłaszają żadnych roszczeń finansowych w związku ze sprzedażą nieruchomości.

Umowa pożyczki zawarta w formie aktu notarialnego dnia 15 grudnia 1997 r. była – w ocenie Sądów obu instancji – pozorną i zmierzała do ukrycia rzeczywistej treści umowy oraz obejście art. 482 § 1 k.c. Jest ona nieważna (art. 83 § 1 k.c.). Nieważna jest także umowa ukryta (art. 58 § 2 k.c.). Zawierała ona oprocentowanie w wysokości 126% w skali rocznej. Nieważna jest także umowa przewłaszczenia nieruchomości, której rzeczywista wartość ustalona została na kwotę 164.000 zł, którą powodowie utracili, a nadto wpłacili pozwanemu łącznie 12.600 zł, co stanowi 176.600 zł. Ponieważ powodowie otrzymali łącznie od pozwanego 50.000 zł żądanie pozwu zostało uwzględnione do 126.600 zł z odsetkami i kosztami procesu.

Kasację złożył pozwany T. T.

Skarżący z powołaniem się na obie podstawy z art. 393¹ k.p.c. zarzucił naruszenie art. 233 § 1 k.p.c. przez przekroczenie granic swobodnej oceny dowodów, a także przez dokonanie ustaleń co do sprzeczności oprocentowania pożyczki z zasadami

współzycia społecznego bez dowodów i ustaleń co do obowiązujących rzeczywiście zasad w czasie udzielania pożyczki, oraz naruszenie art. 482 § 1 k.c. przez błędną jego wykładnię zakładającą, że przepis ten obejmuje oprocentowanie stanowiące umówione wynagrodzenie za udzieloną pożyczkę, naruszenie art. 58 § 2 i art. 388 § 1 k.c. przez ich błędną wykładnię, w myśl której przepisy te stosuje się jednocześnie, art. 83 § 1 k.c. przez jego niewłaściwe zastosowanie do stanu faktycznego niniejszej sprawy oraz naruszenie art. 88 § 1 i 2 k.c. przez jego niezastosowanie w odniesieniu do oświadczenia powodów o skwitowaniu pozwanego z wykonania zobowiązania.

Wskazując na powyższe skarżący wnosili o uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania, ewentualnie o uchylenie także wyroku Sądu Okręgowego z przekazaniem sprawy temu Sądowi do ponownego jej rozpoznania.

Powodowie B. i J. małż. G. wnosili o oddalenie kasacji z zasądzeniem kosztów procesu za instancję kasacyjną.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Stosownie do art. 83 § 1 k.c. nieważne jest oświadczenie woli złożone drugiej stronie za jej zgodą dla pozoru. Jeżeli oświadczenie takie zostało złożone dla ukrycia innej czynności prawnej, ważność oświadczenia ocenia się według właściwości tej czynności. Z powyższego wynika, że poza niezbędnymi elementami w postaci złożenia drugiej stronie oświadczenia tylko dla pozoru, adresat tego oświadczenia woli musi zgadzać się na dokonanie czynności prawnej jedynie dla pozoru.

Przypisywanie jednej ze stron dokonanej czynności roli wyłącznie pasywnej, czy wręcz bezwolnej pozostaje w sprzeczności z pierwszoplanową rolą jaką odgrywa zasada autonomii woli stron, i ustawowy nakaz uszanowania woli stron i uznania skuteczności aktu ukrytego, o ile oczywiście mieści się w granicach szeroko rozumianego porządku prawnego. Powodowie B. i J. małż. G. byli aktywnymi uczestnikami stanu faktycznego i prawnego działanej pozornie, a także oświadczenia ujawnionego złożonego dla ukrycia porozumienia potajemnego. Podważanie czynności zarówno pozornej jak i ukrytej nie może opierać się wyłącznie na motywacji, zwłaszcza wysuwanej przez przedsiębiorcę, wskazującej na nieprzemysłaną decyzję i ukryte, a zrealizowane po upływie znacznego czasu zamierzenia wobec kontrahenta.

W wyroku z dnia 8 stycznia 2003 r. II CKN 1097/00 (OSP 2004, nr 4, poz. 52) Sąd Najwyższy wyraził zapatrywanie – aprobowane w orzecznictwie – a stwierdzające, że postanowienia umowy zastrzegające rażąco wygórowane odsetki jest nieważne,

jednakże tylko w takiej części, w jakiej – w okolicznościach sprawy – zasady współżycia społecznego ograniczają zasadę swobody umów (art. 353¹ k.c. w zw. z art. 58 § 2 i 3 k.c.).

Przepis art. 83 § 1 k.c. nie wprowadza w zakresie nieważnych oświadczeń pozornych przepisów ustawy, dlatego kryterium wyznaczającym poziom redukcji nadmiernych odsetek nie jest wysokość odsetek ustawowych a stanowią je – jak stwierdza powyżej przytoczona teza – zasady współżycia społecznego. Stopa odsetek ustawowych może stanowić jeden z elementów oceny. Zarówno sama pozorność umowy jak i zespół okoliczności – przytoczonych w kasacji pozwanego, a wywierających wpływ na określenie wysokości odsetek umownych należą do okoliczności faktycznych ustalanych przez sądy merytoryczne. Istota sporu ogniskuje się zatem wokół wysokości odsetek i kryterium ich redukcji. W tym zakresie nie można odeprzeć zarzutów kasacji, która – z ograniczeniem się do powołania tylko art. 233 § 1 k.p.c. – zarzuca brak wszechstronnego rozważenia zebranego materiału i wyrażaniu kategoriycznych ocen nie znajdujących potwierdzenia w ustaleniach faktycznych.

U podstaw instytucji wyzysku i przesłanek warunkujących podważenie skuteczności czynności prawnej legła zasada sprawiedliwości umownej i obrona uczestnika czynności prawnej w wypadku znacznego zachwiania równowagi pomiędzy uczestnikami tej czynności. Przepis art. 388 § 1 k.c. stwarza – jak trafnie podniesiono w kasacji pozwanego – możliwość sprawiedliwego wyważenia interesu stron. Zakłada on – nie doznając wyjątku – stopniowanie roszczeń. Pokrzywdzony może żądać odpowiedniej zmiany treści nawiązanego stosunku albo przez zmniejszenie swojego świadczenia albo zwiększenia należnego mu świadczenia wzajemnego, albo równocześnie może zgłosić jedno i drugie żądanie. Sąd zawsze bierze pod uwagę interesy obu stron, także przy unieważnieniu umowy z mocą wsteczną. Uzasadnienie orzeczenia Sądu Apelacyjnego nie pozwala na wysunięcie jednoznacznego stwierdzenia co do przyjętej podstawy prawnej kwestionowanego rozstrzygnięcia. Motywacja tego Sądu skupia się na odparciu zarzutów godzących w ustalenia faktyczne stanowiące podstawę rozstrzygnięcia w postępowaniu pierwszoinstancyjnym, oraz prawidłowości wykorzystania uprawnień wynikających z art. 233 § 1 k.p.c., który to przepis został przytoczony w uzasadnieniu kwestionowanego w kasacji wyroku. O możliwości wykorzystania instytucji wyzysku do umownego zastrzeżenia rażąco wygórowanych odsetek wypowiedział się Sąd Najwyższy w uzasadnieniu powołanego wyroku z dnia 8 stycznia 2003 r., II CKN 1097/00. Zakresy art. 388 i 58 k.c. mogą się

krzyżować, zwłaszcza – jak podniesiono w literaturze przedmiotu – wówczas, gdy zastrzeżenie świadczenia rażąco niewspółmierne w stosunku do własnego jest sprzeczne z zasadami współżycia społecznego przez co narusza art. 353¹ k.c. w związku z przekroczeniem granicy swobody umów.

Z powyższych przyczyn kasacja podlega uwzględnieniu przez uchylenie w całości zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy do ponownego jej rozpoznania oraz rozstrzygnięcia o kosztach procesu za instancję kasacyjną (art. 393¹³ k.p.c.).